

Александар Наумов

Università Ca' Foscari Venezia – Италија

Међународни центар за православне студије, Ниш – Србија

e-mail: anaumow@unive.it

ПОМЕН СВЕТОГ САВЕ СРПСКОГ У КЊИГАМА БОЖИДАРА ВУКОВИЋА

Анстракт: Рад представља оглед о богослужбеном помену Св. Саве у венецијанским издањима Божидара Вуковића: Служабнику 1519, Псалтиру 1520, Молитвенику одн. Зборнику за путнике 1521. и 1536. и Минеју празничном 1538. Најчешће се Савино име спомиње у пратњи преп. Симеона Српског, али само њему је посвећена пуна служба у минеју. Посебна пажња је указана непроученом тропару о Сави и Симеону у Канону светим оцима преп. Григорија Синаита, познатом у рукописима, пре свега хиландарским, а такође штампаном и прештампаваном у венецијанским зборницима за путнике.

Кључне речи: Свети Сава Српски, Божидар Вуковић, старо српско штампарство, Венеција, православна литургија, хеортологија, XVI век, Григорије Синаит, Света Гора.

Служабник („Литургије”) 1519.¹

У чину проскомидије, заједничком за Златоустову и Василијеву литургију, на трећој просфори у групи светитеља на крају, иза Василија Великог, Григорија Богослова, Јована Златоустог, Атанасија и Кирила (Александријских), Николе (Мирликијског), помиње се име савы срѣбскаго,² а у групи преподобних, иза Антонија (Великог), Јевтимија (Великог), Саве (Освећеног), Онуфрија (Великог), Атанасија Атонског додато је име свѣтсана срѣбскаго (л. 4^в).³

После представљања отпуста за велике празнике, у венецијанском служабнику налази се изузетно упутство за свакодневне отпусте на повечерју, полуноћници и деветом часу:

Въсоу же седмицъ, до нѣека сице, гдѣ. На павѣрникахъ и на поляношникахъ. И на .ф., мѣ частъ сице оупоустъ: Хъ истиннынъ бѣ нашъ, мѣтвами прѣттыне его мѣтере: прѣбоныхъ и бѣгосноснѣ оуцъ нашѣ, сѣмьсона и стѣла савы: и всѣхъ стѣбъ, помѣнѣ и спѣ ѿ (л. 79^р-80).

¹ Постоји могућност да је изашао 1520, в. Пет векова 1994, 85-87, 94-95, 193 (М. Пешикан).

2 Етноним „српски“ у венецијанским издањима среће се у форми са *b* (чешће) и са *n*.

3 Слично, само без св. Николе, у Горажданска штампарија 2008а, л. 8'-9. В. о томе Симић 2008: 136, са примедбом да Сава и Симеон „ни до данас нису унети у српске служабнике”. Морамо овде додати да је Свети Никола од 1498. патрон православног венецијанског братства (Scuola di San Nicolò di Mira), онда сигурно и слава српске заједнице. Чланство и делатност Божицара Вуковића у том братству су посведочени од 1516. до 1538, а 1536. он је чак био његов председник (гасталд).

У горажданским и у другим књигама тога нема. Помињање светих Симеона и Саве сваки радни дан и то на три поменута богослужења (осим тога и на литургији) знак је њиховог изузетног поштовања у Вуковићевом кругу.

На литији на великом вечерњу опет се спомињу оба свеца, у молитви ђакона и други пут у молитви свештеника. Као свугде, призива се молитвена помоћ Богородице, Часног Крста, небесних бестелесних Сила, Јована Крститеља, Апостола, Стефана Првомученика⁴, Јоакима и Ане и затим прѣобѣнѣ и бѣгоноснѣѣ ѿць нашихъ, свѣдѣона и стѣла савы, а на крају, као обично, долази светац дана (л. 81 и 82'). И опет овај додатак налази се само код Вуковића⁵.

Од л. 123' у Служабнику се налази део *Апостоли и јеванђеља за празнике Господње и нарочитих светаца од месеца септембра до месеца августа*. Међу тим посебним свецима под 14. октобар и 26. јул поменута је „преподобна мати наша Петка“, под 13. фебруар – „преподобни отац наш Симеон Српски, нови мироточац“. Свети Сава је обележен на следећи начин: Мѣѣа, того [генварѣа], дѣ иже въ стѣѣѣ ѿца нашего савы, прѣваго архѣпѣкѣпа сръбскаго: славѣа вѣса, писана: нѣбѣрѣа, гѣѣ: (л. 162)⁶. Као што знамо, тог дана слави се Св. Јован Златоусти и његова служба се препоручује као литургијски узор службе Светом Сави.

Псалтир 1520.⁷

Седмог октобра 1520. године јеромонах Пахомије је завршио додатак Псалтиру, штампаном (изгледа) 7. априла 1519. године.⁸ Тај део почиње од 161. листа насловом *Послѣдованыѣ събранѣа въ селѣтѣнаго*, од септембра до августа, са тропарима и кондацима за велике празнике. Овај месецослов пружа врло богато сведочанство активног коришћења словенске светости: „преподобна мати наша Петка“ (прва памет дана, тропар на 11.09, текст кондака - 14.10; „пренос моштију“, посебна памет, служба са 14.10 – 26.07⁹), „преподобни отац наш Јован Рилски“ (трећа памет, али тропар и кондак само њему – 19.10), „пренос моштију светог Илариона епископа мегленскога“ (друга памет, тропар и кондак – 21.10), „свети Арсеније епископ српски“ (друга памет, тропар и кондак – 28.10), „свети славни међу царевима великомученик иже в Дечах“ Стефан (трећа, но посебна памет, два тропара и два кондака – 28.11), „преподобни отац наш Симеон Српски, нови мироточац“ (са посебном ознаком и киноварним насловом, тропар и кондак – 13.02), „свети Кирил философ и учитељ словенски“ (друга памет, црним словима, тропар и кондак – 14.02) и „преподобни отац наш Јоаким Сарандопорски који је постио у Осоговској гори“ (тропар и кондак – 16.08)¹⁰. Занимљив је и помен

4 Стефану Првомученику поклања се пажња у служабнику, псалтиру и минеју, в. Наумов Н. 2018, 77, 91. Изгледа да је био нарочито слављен, поред словенских светаца и поред Св. Николе и Св. Ђорђа.

5 Горажданска штампарија 2008а, л. 81'-82 (ђакон), 83-83' (јереј).

6 Те информације нема у Немировској 2001, 256; узрок томе је одлука аутора да даје само текст штампан црвеним словима, а податак о Сави је одштампан црним словима. Код Св. Симеона у немачком каталогу дан прославе је погрешно означен као [12].

7 Пет векова 1994, 167-168 (М. Пешикан).

8 Немировскиј 2001, бр. 24. Могуће је да је тај „прости“ псалтир завршен не 1519, већ 1520 г., в. Исто, 110.

9 „На дан Параскеве Римљанке, по Вуковићу, се празнује пренос моштију преподобне мати Параскеве – Петке Епиватске и служи се служба од 14. октобра“, Наумов Н. 2018, 90, фуснота 40.

10 Наумов Н. 2018, 71-73, 79, 81, 90-91.

великомученика Евстратија са Авксентијем, Евгенијем, Мардаријем и Орестом којима је у Вуковићевом кругу указана велика пажња, ваљда због чињенице да се њихове главе налазе (?) у Пећкој патријаршији.¹¹

У том контексту под 14. јануар налази се помен Светог Саве. Као што знамо, поклапање у јерусалимском типичу оданија Богојављења са празником убиства синајских и раитских монаха, а пре свега са Светим Савом, ствара типикарски проблем који се у словенској богослужбеној пракси решава на различите начине. У Русији, ваљда од XVI века, су увели праксу слављења Саве Српског 12. јануара. Гораждански псалтир наређује да се 14. јануара поје тѣтѣю и непрѣменно служба оданија Просвештенија, и због тога се служба сѣхъ ѿцѣ нѣхъ въ сѣни и ранѣу извѣщеннѣ преноси на 13, али одмах после тога дају се тропар и кондак Светом Сави без икаквих упутстава¹².

И у Вуковићевом псалтиру разматрање проблема подударана празника почиње већ 13. јануара, кад осим памети муч. Ермила и Стратоника – по студитском типичу – пада одање Богојављења. Али одмах долази једна јерусалимска примедба (зрн) која допушта да се одање пребаци на 14. јануар заједно са Савом (съ славѣною сѣго сави съ разсѣженіе), а 13-ог да се служи синајским и раитским оцима. Но: ѡце ли волиши пѣти сѣмѣмъ ѿдаваѣтсѣ пракъ въ , ꙗкоже прѣресе. Онда дође датум 14. и помен синајских и раитских отаца, и одмах иза тога, са посебном ознаком 2 (знаменіе), црвеним словима је одштампан наслов: Въ тѣже днѣ, нѣхъ въ сѣмѣмъ ѿца наше сави прѣваго архіѣпк'а сръбскаго, затим следи инципит тропара и пун текст кондака оцима, обични тропар Светом Сави, глас 3 (Пѣти въводишаго въ жизнь) и инципит приписаног и њему општег тропара Православію наставниче¹³, даље кондак осмог гласа са подобним Възбраніио:

ИЗБРАНІАГО ѿ пелень хѣвою бл҃годѣтїю и възлюбленнаго ѿ юности бл҃женнаго дѣломъ дѣвственнаго процвѣтеніе савы бл҃женнаго похвалныи вѣнцѣ вѣрніи нѣи исплетше бл҃женноу главоу его вѣнчавше зовемъ: радисѣ ѿче бл҃же ѿбытъише :

Након тога понавља се информација о томе да коначну одлуку о времену и начину појања службе доноси епископ.¹⁴

Тај кондак ИЗБРАНІАГО ѿ пелень, иако се налази у многобројним рукописима и у свим старим штампаним молитвословима, није данас у богослужбеној употреби, мада се на руском интернету појављује доста често као „стари“ или „ин“ кондак Сави из неке „друге“ службе, а преузет је из псалтира писаног у кругу митрополита Кипријана, што је једно од најстаријих сведочанства поштовања Саве у Русији ((ГБЛ, собр. МДА фонд., № 142, л. 227¹⁵). Многобројне разлике у тексту кондака у оба штампана српска псалтира су само правописне. Тај кондак није употребљен ни у пуној Теодосијевој служби Св.

11 Исто, 75, фуснота 13.

12 Горажданска штампарија 2008б, л. 229-230.

13 Први пут тај тропар се користи 11. октобра на помен преп. Теофана Исповедника епископа никејског, чија је успомена у Псалтиру 1520. померена за један дан, али је литургијски најјаче везан за преп. Теодора Студита, јер се испуњава после сваког читања његових огласитељних слова.

14 Псалтир 1520, л. 216-217.

15 <http://old.stsl.ru/manuscripts/medium.php?col=5&manuscript=142&pagefile=142-0230>, уведен у науку Пјотром Казанским (Казанский 1849, 252-253). Постоји и нова руска редакција тог кондака, где је промењен глас на втори, реч «девственное» замењена речју «юностный», а реч «обиталище» - «жилище».

Сави, где се, са истим подобним, предвиђа, коришћен до данас, кондак 8. гласа *Іако прѣвостѣла великааго*¹⁶.

Молитвеник (Зборник за путнике) 1521/1536.¹⁷

На почетку књиге (л. 9-21)¹⁸ налази се месецослов са прецизним ознакама бојом слова како треба празновати означене празнике; већина словенских помена (поред Св. Саве Петка двапут, Јован Рилски, Арсеније, Стефан Дечански, Евстратије, Симеон, Кирил, пренос Николе, Јоаким Сарандопорски) је црвеном бојом, јер црвена штампа спомена значи да се слави цео дан, а кад је црвени само датум, а текст памети црни – полудневно празновање.

Један од важнијих текстова у венецијанским молитвеницима јесте Канон светим оцима, 6. гласа, преп. Григорија Синаита¹⁹: Канонъ сѣимъ ѿцемъ, твореніе кѣрь григоріа сѣнанта: емоу же краегрансїе: Пѣснь прїидѣте недоннѣю, сѣнанта.²⁰ Тај канон је сигурно творевина преп. Григорија (лако се реконструише грчки акростих) и настао је на Светој Гори, о чему сведоче богородичен на 6. песни²¹ и светогорски тропари и богородичан на крају 9. песме. У 4-том тропару се помињу Атанасије (Атонски), Павле (Ксиропотамски), Петар (Атонски), а у петом, последњем испред богородична, Сава и Симеон, што заслужује велику пажњу истраживача:

Прїидѣте горнаго намъ іеранца ходатаніе въспокѣмъ: кѣ свѣтоу водителе сръбьскыне: сакоу въ сѣлехъ великаго: сѣмѣона же въ поустьїннїцѣхъ изеїѣнаго: нже црство земљноне прѣзрѣвше: гороу же а-фѣона достиѣше: и въ нѣн ѿ ба за троуды дары приѣмше: тудесы и мѣри въсѣхъ просвѣтоуѣть.²³

Такође и завршни богородичан 9. песме упућује на Свету Гору:

Пѣ кроуъ твою въси нже заѣ живоушен: приѣгаѣмъ въспѣтаа: вѣрно те молатъ гора сѣла бѣгонеѣсто: и скѣнїа: нѣдра бо твоѣго стена быкшїи: тѣлаа: авраамоу въ нѣдрѣхъ насъ въселн ✠✠✠✠

16 Минеј 1538, л. 250б.

17 Пет векова 1994, 121-122 (М. Пешикан).

18 Немировскиј 2001, 342.

19 Химнографски списи преп. Григорија и његова исихастичког круга тек се озбиљно изучавају, в. Суботин-Голубовић 2012. Основни проблем је у томе да нису сачувани (или досада пронађени) грчки оригинали Григоријевих канона. Канон је доста редак у рукописној пракси. Налазимо га у хиландарским рукописима бр. 87, 342, 352 и 640, в. Богдановић 1978, и у неким руским везаним за митр. Кипријана, в. РГБ, Троиц. Осн. № 265 (1214), Канонник, л. 57, <http://old.stsl.ru/manuscripts/medium.php?col=1&manuscript=265>; РГБ, МДА. Фунд. № 142 (5), л. 295, тзв. Кипријанов псалтир: <http://old.stsl.ru/manuscripts/medium.php?col=5&manuscript=142&pagefile=142-0298>. ГИМ. Син. № 470 (502), л. 55об-65, Правило молебное (на сваки дан четири недеља); на суботу прве седмице; на 6. песни постоји стих посвећен печерским светима, Горскиј, Невострујев 1917, 277. Прот. Горскиј је забележио у свом радном тексту да у молитви после канона се помињу Сава и Симеон Српски, а такође Антоније и Теодосије Печерски, Исто, фуснота 6.

20 Молитвеник 1521, л. 151-155б, Немировскиј 2001, 345. Канон се налази и у каснијим издањима молитвослова: код Божидача 1536. и код Виченца 1547. и 1560, са незнатним променама, Немировскиј 2001, 345. и др.

21 Гору бжѣвѣннаа, горѣ а-фѣонскоу, вѣтце сѣхранїаї присно: храѣ бо твою естѣ и домъ, и полатѣ и бжѣвѣноне селенїе: пакѣ скровища невѣществѣннаа нїна ѿбогащїи се нїлатѣ: сѣне пѣвѣце твоѣ ѿтроковице: на те бо прѣтѣлаа надѣюще се, еже заѣ житїне изволихѣомъ:; Молитвеник 1536, л. 169б.

22 У штампаном тексту омашка: кѣ.

23 Исто, л. 171б.

Од л. 241 почињу катавасије и славе за празнике целе године²⁴, а на л. 260, после Богојављенске службе, без ознаке дана, налази се стихира на слава на стиховње (славник) 4. гласа светим Симеону и Сави - кѣторѣ сръпскымъ, иста као и у потпуној Теодосијевој служби: Бѣжѣвнаго дѣла бѣгодѣтїю...²⁵.

Од л. 289²⁶ налазе се припела кир Филотеја за изабране празнике, међу којима је додат и Свети Сава (л. 290б). Организација текста на страници, само укључивање Саве (црним словима) са Теодосијем Општежитѣљним, Јефимијем Великим и Антонијем Великим ствара могућност да се у том случају користи или припело предвиђено за Теодосија или за другу двојицу (мада ниједно не одговара у потпуности статусу Св. Саве).

Сѣмоу ѿсѣсїю ѿбщежитѣлю Прїидѣте вѣси сѣгнѣ въсхвалїицѣ, ѿсѣсїа ѿбщежитѣла, легїе, ннокѣушїицѣ славоу: тожде їѣѣниїю великомоу: сѣдѣс сави сръпскомоу аѣѣониїю великомоу: Прїидѣте вѣси ннокѣсїи лици въсхвалїицѣ, великаго аѣѣониа, легїе, ннокѣмъ настаѣвника:

Упоређење са припелима у Минеју 1538, ипак, показује да се Сави мора приписати текст који је предвиђен за Антонија (...ннокѣмъ настаѣвника), јер је реч тожде везана само за Јефимија, а свети Сава и Антоније чине следећи пар (л. 425б).

Минеј 1538.²⁷

Минеј празнични је врхунско дело старог српског и уопште словенског штампарства. Он (а и Коресијево прештампано издање у Себешу 1580.²⁸) знатно су допринели учвршћавању култа у њему укључених празника. Подсетимо се да се у тој књизи налазе прва словенска издања великог броја богослужбених текстова, из којих ваља поменути преп. Петку (са гравиром), Св. Стефана Дечанског (са гравиром и са пролошким житијем), преп. Симеона Српског, пренос моштију Св. Николе и помен Евстратија са Авксентијем, Евгенијем, Мардаријем и Орестом (са гравиром). За нас је најважнија служба Светом Сави која се налази на лл. 242б-255. За њеног аутора сматра се Теодосије Хиландарац, мада његово име се не помиње ни овде ни у рукописној традицији.²⁹

На л. 242. стоји 14. јануар са указанијем да се поје служба празнику и даје се инципит тропара и кондак 2. гласа синајским оцима чија је успомена пребачена на претходни дан. С друге стране листа почиње служба Светом Сави коју отвара позната гравира Саве и Симеона и наслов празника: Спомен Светога оца нашег Саве, првога архиепископа и учитеља српског (где је могуће користим текст превода Димитрија Богдановића у: Србљак 1970/1).

Следи велико вечерње: на Господи, возвах три стихире 4. гласа, са поруком да се понови једна од њих, три стихире 6. гласа, са поруком да се понови прва, слава 2.

24 Немировскиј 2003, 188. Исто тако у Молитвеник 1521, стихира Симеону и Сави на л. 244, Немировскиј 2001, 348.

25 Минеј 1538, л. 245. Србљак 1970/1, 238-239.

26 Немировскиј 2003, 190.

27 Пет векова 1994, 144-145 (М. Пешикан).

28 Исто, 145.

29 Трифуновић 1970, 281-283. Аутор каже, да „пренос на савремени језик и српскословенски текст доносимо према *Празничном минеју* [...]. Служба је и касније штампана, на рускословенском – *Србљак*, Римник 1761, Венеција 1765, Београд, 1861”. В. Србљак 1970/1, 219-293. Првих седам песнопенија (малог вечерња) у издању 1970. (220-224) издавачи су, ипак, узели из других издања, јер их у Вуковићевом минеју нема.

гласа и на ниња богородичан³⁰, прокимен дана и три паремије; на литији три стихире (једна у 2. гласу, две у 4.), слава 5. гласа и богородичан, истог гласа; улаз у цркву уз певање три стихире 2. гласа раздeљених псаламским стиховима, слава 4. гласа (иста као у Молитвенику), богородичан; тропар 3. гласа Пута што води у живот...³¹ и завршни богородичан.

Јутрење почиње на л. 245. По првој катизми седалан гл. 8³², слава и нинја богородичан. По другој катизми два седална трећег гласа, затим слава и нинја, богородичан. После тога полијелеј или непорочни и седалан гл. 8 и редом – степена, антифон 4. гласа, прокимен и стих, јеванђеље. По 50. псалму припѣло, 6 гласа: Духа светог благодат...Следи опште упутство о певању канона: ако није недеља не користи се октоих, стихире и канон редовног минејног свеца преносе се на павечерницу, а затим о нашој служби: ако је недеља поје се на 16 – шест недељних песнопенија и од два канона светоме: четири од првог (2. гласа) и шест од другог (8. гласа), а кад није недеља поје се на 14 – Богородици четири (6. гласа) и светоме од обадва канона – десет. Онда иду три канона: Богородици (Ирмос Ђљною мѡрскоу и по три тропара)³³, први „Канон Светоме Сави чији почеци (зачѣла) сачињавају овај склоп (словоу): Саву да похвалим, знања (разума), Боже мој, даруј ми“ (Инципит ирмоса, три тропара и богородичен, у акростиху) и „Други канон светоме Сави о чудотворствима његовим“ (Инципит ирмоса, прв тропара³⁴ и богородичан), свака песма се завршава катавасијом, по 3. – двапут се поје седалан гл. 8, богородичан који кѣи вѣстѣишѣ поѣмъ - Ѧ текѣ рѣчѣте..., и после, седећи, слуша се чтеније. По завршетку чтенија наставља се са 4. 5. и 6. песмом, након шесте песме долази кондак 8. гласа ѿко прѣвѣстѣла великааго и врло леп икос са 12 хајретизама и рефреном са ознаком: људије³⁵. Следи синаксарно житије, са посебним насловом под датумом 14. јануара и са пет познатих стихова (Славы ѡбегнуѡвъ, слава ѡбрѣте саво...), поч.: Сего оубѡ Ђлженнаго, и стѣлюъ сѣпрѣстоѣнаго[...], крај: [...] идѣже и до нѣиѣ лежитъ. Того мѣтѣвѣи бѣ подлѡуи ѿ ѿко чѣвеколюбѣъ ~~~~ (л. 250б-251). После катавасије 9. песме долазе два светилна, један само Сави, други – „обојѣци“, т.ј. Сави и Симеону, који се помиње и у неким тропарима канона; богородичан завршава тај део последованија. На Хвалите – поје се на четири: три стихире глас 8. и слава глас 6, нинја: богородичан. Велико славословије и даѣте гласо бѣгѣмъ ѡ канѣила стѣо, док сви певају две стихире на стиховнје 5. гласа, затим слава 8. гласа, и нинја: богородичан.

На литургији од канона другог гласа песан трећа и од канона осмог гласа песан шеста, скупа на десет, прокимен, светитељска читања, причастен. На трапезѣ, оутѣшеніе велико братѣмъ ❖

30 Како знамо, издавачи цивилног Србљака нису преносили богородичне тропаре чак ни кад су сачињавали део акростиха (као овде у првом канону), али су одступали од тог принципа кад се у тексту богородична појављивало име слављеног свеца (овде канон 1. песма 6 и 8, канон 2. песма 4 и 5).

31 Србљак 1970/1, 240-241 даје и други (општ) тропар: Православља водитељу...

32 У Минеју је множина (245): чѣтоущидь съ любовиію вашоу паметь (не: памет твоју).

33 Тај канон мени је познат само по тој служби, мора да се види да није и он оригиналан (непреведен). Морамо се вратити питању ауторства и датирања целе службе, а анализа тог канона може помоћи да се оно реши.

34 Осим верзије са пет тропара други канон у рукописној традицији налази се и са три тропара у свакој песни, Трифуновић 1970. 282.

35 Постоји разлика у словореду између завршетка кондака (Радуј се, Саво, оче богомудри) и рефрена (Радуј се, оче Саво богомудри), л. 250б.

Како смо већ рекли, на крају књиге има понешто исправљена глава са припелима, где се припело преп. Антонију предвиђа и Св. Сави, тог пута, за разлику од Молитвеника, одштампано црвеном бојом.

Представили смо разноврстан материјал из прве половине XVI века који је створен у Венецији у православној средини окупљеној око Божидача Вуковића, где су централне фигуре јеромонах Пахомије из Ријеке Црнојевића и са острва у Скадарском језеру, јерођакон Мојсеј Дечанац а родом Будимљанин, Теодосије и Ђенадије, милешевски монаси а родом Пријепољци. Тај материјал у целом богатом контексту, који треба тек осмислити, сведочи о изузетно великом значају Св. Саве за српску културу, за етничку самосвест и интегритет народа у најтежим тренуцима, у завичају и у туђини. Јер је Свети Сава тај који је свој народ извео „из недостојнога у достојно“ и непрестано моли Христа „да у миру сачува стадо [с]воје“³⁶.

Извори

Горажданска штампарија 2008а: Литургија (Служабник) 1519. Фототипско издање. Приредила Катарина Мано-Зиси, Београд-Источно Сарајево: Народна библиотека Србије, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву 2008.

Горажданска штампарија 2008б: Псалтир с последовањем 1521. Фототипско издање. Приредила Катарина Мано-Зиси, Београд-Источно Сарајево: Народна библиотека Србије, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву 2008.

Минеј 1538 – в. Немировскиј 2003, бр. 67; Пелузи 2018, бр. 3 и 4.

Молитвеник 1521 – в. Немировскиј 2001, бр. 39; Пелузи 2018, бр. 2.

Молитвеник 1536 – в. Немировскиј 2003, бр. 64

Псалтир 1520 – в. Немировскиј 2001, бр. 38

Служабник 1519 – в. Немировскиј 2001, бр. 26; Пелузи 2018, бр. 1.

Србљак 1970/1 – Србљак. Службе, канони, акатисти, књ. 1, прир. Ђ. Трифуновић, прево Д. Богдановић, Београд: СКЗ.

Литература

Горажданска штампарија 2008г: *Горажданска штампарија 1519-1523/ The Goražde Printing House 1519-1523*, редактор Мирослав Пантић, Београд-Источно Сарајево: Народна библиотека Србије, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву.

Горский, Невоструев 1917: Горский Александръ Васильевичъ, Невоструевъ Капитонъ Ивановичъ, *Описание славянскихъ рукописей Московской Синодальной библиотеки*, отд. 3: *Книги богослужебныя*, ч. 2, Москва: Синодальная Типография, (ЧОИДР 1917, кн. 4, ред. Николай Петровичъ Поповъ).

Казанский 1849: Казанский Петръ Симоновичъ, *Жизнь Святаго Саввы, перваго Архиепископа Сербскаго*, Прибавленія къ твореніямъ святыхъ отцовъ въ рускомъ переводѣ, ч. 8. Москва.

36 Србљак 1970/1, 263 (1. Канон, VII.2,3.)

Наумов Н. 2018: Наумов, Наталија, *Светачник Божидара Вуковића*, у: *Божидар Вуковић и српска књига у Венецији*. Тематски блок из 15. броја часописа Црквене студије, Ниш, 67-107.

Немировскиј 2001: Nemirovskij, Evgenij L., *Gesamtkatalog der Frühdrucke in kyrillischer Schrift*, Bd. 4: *Die Druckerei von Božidar Goraždanin Goražde und Venedig. Die erste Druckerei von Božidar Vuković in Venedig*, Bibliotheca Bibliographica Aureliana 170, Baden Baden: Valentin Koerner.

Немировскиј 2003: Nemirovskij, Evgenij L., *Gesamtkatalog der Frühdrucke in kyrillischer Schrift*, Bd. 6: *Die zweite Druckerei von Božidar Vuković in Venedig*, Bibliotheca Bibliographica Aureliana 187, Baden Baden: Valentin Koerner.

Пелузи 2018: Pelusi, Simonetta, *Edizioni in cirillico dei secoli XVI e XVII in Biblioteca Nazionale Marciana*, у: *Божидар Вуковић и српска књига у Венецији*. Тематски блок из 15. броја часописа Црквене студије, Ниш, 109-150.

Пет векова 1994: *Пет векова српског штампарства 1494-1994: раздобље српскословенске штампе XV-XVII в.*, приредили Митар Пешикан, Катарина Мано-Зиси, Миљко Ковачевић, Београд: Српска Академија Наука и Уметности- Матица Српска - Народна Библиотека Србије.

Симић 2008: Симић, Прибислав, *Литургијске особености књига горажданске штампарије*, у: *Горажданска штампарија 2008г*, 131-161.

Суботин-Голубовић 2012: Суботин-Голубовић Татјана, *Српски преписи химнографских састава Григорија Синаита*, у: *Византијски свет на Балкану*, књ. 2: *Византолошке теме*, уред. Бојана Крсмановић, Љубомир Максимовић, Радивој Радић, Београд, 585-596.

Трифунровић 1970: Трифунровић Ђорђе, *Белешке о делима у Србљаку*, у: *О Србљаку. Студије*, Београд: СКЗ, 269-366.

МІАТІО, **АІ**. Памѣ
ть нже вѣстѣ
хъ ѿца нашего савы . прѣваа
го архіеіппа , ноуучителя срѣ
пскаго . Навѣлнкой вѣрны .
сѣлѣіа . вѣлѣньмоу , а , а н
тнфѣ . нагнвзвѣ . ѿ , ѣ , н .
сѣры , гѣ , д . пѣ . ѿ ко добала .
ѿца нже напѣсы вѣзлѣовн
въ . зѣмьнаго ѿстанѣлѣсн .
нпоустиню постигль єсн . ѿ
ноууже пощеніемъ нмѣтѣамн ,
дѣа сѣго зѣре ѿче вѣспрїемъ .
нвѣтѣмъ неѣнїа людіи своѣ ,
пѣуе сѣнцѣ пришь просвѣтнѣлѣ
єсн . хѣ проповѣдаѣ въ дою сѣ
щѣхъ . на рѣ ѿдѣвѣсїа .
аплѣомъ рѣвно проповѣдате
ла . нсѣлѣмъ єдино моудрь
на . постннко сѣподѣннїка .
пастыра соущаа нзѣбрѣнна .

мѣтнже бѣго оутрѣбна подѣ
телѣ . дѣнно вѣсѣлѣмнѣтѣ .
сѣво ѿче бѣго мѣдрѣ . нѣготѣ
унѣю рѣкѣ оученїѣ . безакѣ
ннѣєрѣсн потѣпнѣша .
влѣвѣсѣ трѣохѣ оученїемъ .
срѣвѣсѣа црѣкѣ оучрѣснѣ . н
ннѣа рѣчѣннѣснѣ прѣвослѣвїемъ .
сѣбѣтѣннѣмнѣтн чѣдѣннѣ сѣ
ннѣ . трѣою памѣть свѣтѣло по
унѣаѣть , сѣво ѿче сѣннѣ .
сѣлѣмъ рѣвно устнѣ . нагѣло
мъ сѣпрѣстоїатїю . нмѣтѣннѣ
чѣ ѿдѣа наші . пѣвѣторн ,
ѣднѣоу . дѣоуѣ сѣтѣхѣ .
гѣсѣ , с . пѣ . вѣсѣоупѣвѣ .
взѣсѣсѣннѣ , бѣго нѣснѣ покѣ
зѣсѣ . мѣстїю бѣтѣннѣою сѣтою .
сѣтѣмъ дѣхомъ ѿбѣлѣжѣннѣ . н
сѣтѣло вѣсѣа лнѣкоуѣ прѣбѣе .
вѣсѣтаа сѣтѣннѣхъ вѣхѣде . нлѣо
дн своѣ ѿко сѣннѣно тѣннннѣннѣ ,
сѣсннѣмъ тѣннннѣмъ наоучнѣлѣ
єсн . ѿко вѣннѣстнѣоу ѣрѣрѣхъ н
зѣбрѣннѣннѣ . сѣво ѿче бѣго нѣснѣ .
сѣзѣрѣзнѣовенїѣ мѣсѣсѣ ѿдѣахъ
наші . ѿнѣнѣстнѣ ѿбѣлѣ
сѣа трѣою жнѣтїѣ . дѣбѣро дѣтѣ
лнѣо лоуѣнѣо сѣтѣло вѣсѣ бѣлѣ
ннѣ . нлѣо своѣ просвѣтнѣлѣснѣ .
прѣлѣстнѣ мѣрѣкѣ разѣорѣ вѣн
сѣтнѣоу . ннннѣа вѣсѣлнѣсѣ єсн

Слика 1: Минеј празнични 1538, почетак Службе Св. Сави 14. јануара,
Библиотека Матице Српске

459 162
спстн • нсмрѣть прїетн нзвѣлаз
ієсн • рече прѣчѣа • вскрсєніємсн
спсн насъ н помлоуны

КАНОНЪ СТЫМЪ ѠЦЕМЪ,
Твореніе кѹрь григорїа сїанїта •
ѣмоуже краіе гране сїе • Пѣснь прїи
мѣте недѣнїю, сїанїта • гл҃ь, 5 •
пѣѣа • ірмѡсь • В лѣною морскою
И вніесе дѣнїца всоу тварь просвѣ
щающе, чїосъ лоучамн • гражда
неже поустнїны • прїсно помнїемїи
аїѣонїе • сѣаммономъ б҃го мѡдрѣ
мъ, дѣнно да похвалянь боудеть
Славы нсплѣнїе бж҃твныи вѣсе
блжєнныи • іако дроугїи влнцє
мѡѹсн • моудрѣ аполло • бѣ стра
стемъ былъ єсн равно агг҃льнѣ арсєніе •

Слика 2: Молитвеник (Зб. за путнике) 1521/1536, Канон св. оцима, почетак,
Библиотека Матице Српске

слава постниѣмъ • ѡнаѣ гвѣ не
прѣстанѣте молещесѣ

Прїидѣте горняго намъ їерлїмахо
дата нѣ въспоемъ • късвѣтоу во
днелїи срѣбьскїи • савоу къстлїхъ
вѣликаго • сѹмешнаже въпоустыини
цѣхъ нѣзѣшнаго • нѣже црство зѣмль
ноѣ прѣзрѣвшѣ • гороу же аѣ ѡна
достїгшѣ • нѣвзникѣ ѡба затроуды
дары прїїмшѣ • чюдесы нѣмѹри въ
сѣхъ просвѣтоуѹть

Пѡ кровь твоѣ всѣи нѣже здѣ живѹ
щїи • прїиѣгаемъ всѣ пѣтаѣ •
вѣрнотѣ моленѣ гѡра стѣа бгѡ невѣ
сто • нѣскѹнїа • нѣдраво твоѣго стѣ
на бѣвшїи чїнаѣ • авраамоу вѣнѣ
дрѣхъ насъ въсѣли

Слика 3: Канон светим оцима, крај, са тропаром Св. Сави и Св. Симеону,
Библиотека Матице Српске

ВОСПОМИНАНИЕ СВЯТОГО САВВЫ СЕРБСКОГО В СТАРОПЕЧАТНЫХ КНИГАХ БОЖИДАРА ВУКОВИЧА

Работа представляет все упоминания архиеп. Саввы в книгах венецианской печати, вышедших в типографии сербского предпринимателя и купца Божидача Вуковича Подгоричанина: Служебнике 1519 г., Псалтири 1520 г., Молитвенниках 1521. и 1536 гг. и Минеи праздничной 1538 г. По предписаниям, имя основателя Сербской автокефальной церкви должно поминаться на каждой проскомидии, и на повечерии, полунощнице и девятом часу будних дней. Обыкновенно святитель упоминается вместе с преп. Симеоном Сербским. В статье много внимания уделено дню празднования св. Саввы, ввиду того, что на 14 января, когда приходится его праздник, попадает отдание Богоявления и воспоминание погибших на Синае и в Раифе преподобных отцов; сербская традиция, в отличие от русской, предпочла не переносить его празднования на другой день. В Псалтири, кроме употребляемого доселе кондака святителю, сохраняется другой - **Избраннаго Ѡ пелень**. Указана важность последнего тропаря в напечатанном в венецианских молитвословах *Каноне святым отцам*, с упоминанием Саввы и Симеона. Подчеркивается несомненно афонское происхождение этого приписываемого преп. Григорию Синаиту канона (см. богородичные шестой и девятой песни, предпоследний тропарь). В конце статьи представлена богослужебная структура последования св. Савве, как оно напечатано в Минее (без малой вечерни, с синаксарным стихным житием, с подробными уставными указаниями). Автор предлагает вернуться к вопросу об авторстве *Службы*, атрибутированной без серьезных доказательств в конце XIX века Феодосию Хиландарцу. В тщательном анализе нуждается первый, богородичный канон *Службы*, который пока что не изучался, а не имеет других употреблений в церковнославянском богослужении, и близкий ему греческий текст неизвестен (по крайней мере автору).

Собранный материал свидетельствует о великом значении св. Саввы для сербской духовности и для национального единства сербов на родине и в рассеянии, показывает, как он создает и укрепляет положительную модель культурного развития народа, еще без привлечения мартирологии в качестве основополагающей народной идеи. Архиепископ Савва, как поется в *Службе*, перевел свой народ **Ѡ недостойна въ достоинное** и молит Христа Бога **въ мире съхранити стадо [с]вое** (1. канон святому, песнь 7, тр. 2 и 3).